

*Розглянуто семантику лексеми **розовий** у російської фразеології, текстах фольклору та художньої літератури XIX-XXI століть, проаналізовано лінгвокультурні компоненти значення, що закодовані в російському кольоропозначенні **розовий**.*

Ключові слова: кольоропозначення, семантика, функціонування, фразеологія, фольклор, художня література.

Available 16 September 2013.

Lubomira Hnatiuk

УДК 316.77:811.161.2

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ПРАГМАТИЧНІ Й ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ МОВЧАННЯ В
УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ, ПОЛЬСЬКОМОВНОМУ, АНГЛОМОВНОМУ
ПРОСТОРАХ**

The article deals with silence as the functional-pragmatic phenomenon in the situations of everyday interpersonal interaction in the conditions of different language cultures. The difference between two types of communicative meaningful silence is explained in a principled way, i.e. they are of a very different nature.

Keywords: linguocultural aspects, silence, indirect illocutions, performatives, a gap.

Класична остіновсько-сьорлівська прагматична таксономія МА (інтенція є двигуном кожного МА) попри доповнення і корективи сучасних прагмалінгвістів, все ж і надалі залишається базовою в ТМА (теорії мовленнєвих актів) щодо своєї ємності й еластичності. Типологія ілокуцій уможливила класифікацію МА за прагматичним принципом. Дж. Остін вирізняє п'ять типів перформативів, беручи за основу класи дієслів, що виражають конкретні ілокуції, як-от: *вердиктиви* – оцінювати, засуджувати, виправдовувати, звинувачувати когось у чомусь; *екзерситиви* – наказувати, забороняти, вимагати, оголошувати, називати; *комісив* – обіцяти, декларувати, зобов'язуватися; *бехабітиви*, або *кондуктиви* – дякувати, поздоровляти, вітати, виражати співчуття, бажати, вибачати; *експозитиви* – стверджувати, зауважувати, заповнювати. У запропонованій Дж. Сьорлом у 70-ті роки XX століття класифікації визначаються такі найважливіші критерії ілокутивних МА [Searle 1976: 1-24]: ілокутивна мета; спрямованість МА від слів до дійсності і навпаки; психологічний стан мовця; і вирізняється п'ять типів МА: *репрезентативи*, або *асертиви* – мовець подає щось, що підлягає оцінці в категоріях істинності-неістинності, наприклад, *стверджує, констатує*, а це зобов'язує його нести відповідальність за істинність висловлення; *комісиви* – мовець окреслює свої майбутні дії, яких очікує від нього слухач, наприклад, *обіцяє, зобов'язується*; *директиви* – мовець спонукує слухача виконати якусь дію, наприклад, *просить, наказує, радить, запрошує*; *експресиви* – мовець виражає свій психологічний стан відносно певного пропозиційного змісту, наприклад, *поздоровляє, вибачає, просить вибачення, співчуває*; *декларатив* – мовець встановлює відповідність між дійсністю та новим пропозиційним змістом, тобто через посередництво *декларативів* створюються певні нові соціальні факти. Наприклад, виголошуючи *Вас звільнено*, мовець приводить до нового стану речей, коли слухач залишається без роботи.

Відомі вчені Н.Д. Арутюнова, Ю.Д. Апресян, Ф.С. Бацевич, Т.В. Булигіна, А. Вежбицька, В.Г. Гак, Д. Гордон, Г.-П. Грайс, Т.А. Ван Дейк, А.П. Загнітко, О.С. Ісерс, А.Е. Кібрік, Є.В. Ключев, Т.А. Космеда, Дж. Лакофф, Дж. Ліч, Дж.Л. Остін, Є.В. Падучева, І.П. Сусов, Дж. Сьорл, Н.І. Формановська, О.В. Яшенкова та інші вивчають функційно-прагматичні аспекти цілеспрямованої мовленнєвої взаємодії. Але учені не надають достатньої уваги, з одного боку, мовчанню як потужному прагматичному засобу

міжперсонального спілкування, з іншого – виявам етноспецифіки цієї особливої форми мовленнєвої поведінки у кожному конкретному випадку.

Подібні проблеми не були предметом особливої уваги науковців. Мовчання як різновид МА, на жаль, не розглядалось ані теоретиками МА, ані їх послідовниками, ані сучасними лінгвістами, як потужний прагматичний комунікативний засіб, а розглядалось впродовж тривалого часу лише в літературознавстві як стилістичний засіб, який реалізується низкою стилістичних конструкцій, як-от: риторичні фігури, які приховують прямі значення у формі метафор, порівнянь, анафор, між іншим, можуть належати до фольклорного коду (такі інструменти сигналізованого промовчування застосовуються ще з часів античних байок Езопа); типовий засіб стилістичного увиразнення: замовчується якась інформація для заохочення слухача до самостійного доповнення інформації в результаті дедукції; замовчується інформація з метою невизначеності або стратегічного перебільшення. Цілком слушно зазначає польська дослідниця К. Пісаркова: "Автор не раз оперує мовчанням. Паузами, лише на перший погляд німими, підкреслює важливість того, що збирається висловити. Замовчує особливо ті моменти, які найбільше хоче підкреслити. В античній риторичній мовчання вважається риторичною фігурою" [Pisarkowa 1994].

У сучасній прагматично налаштованій функційно-комунікативній лінгвістиці виникає потреба відійти від звуженого розгляду мовчання лише як літературного прийому і розглянути мовчання як потужний прагматичний комунікативний засіб. Цим і вмотивовується **актуальність** запропонованого дослідження. Крім того, **вияв етноспецифіки застосування мовчання в різних прагматичних виявах** є також важливою умовою ефективної комунікації, тому що національно-культурні чинники окремо взятого мовленнєвого середовища істотно впливають не лише на елементи комунікативного коду, а й на процес міжперсональної комунікації зокрема. Усе це мотивує **актуальність** запропонованого дослідження, а його **практичне застосування визначуване можливістю застосування його результатів у перекладацькій практиці** та в низці вишівських курсів з проблем міжкультурної комунікації. **Теоретичне значення** виконаного аналізу полягає в збагаченні теорії сучасної прагмалінгвістики новими інтерпретаціями комунікативних явищ. **Новою** виступає характеристика різних виявів мовчання як функційно-комунікативного засобу, що сприяє ефективності міжособистісної інтеракції в умовах міжкультурного спілкування зокрема.

Мета дослідження – розглянути вияв комунікативного засобу *мовчання* на матеріалі різних мов: української, польської, англійської, умотивовує виконання таких конкретних **завдань**: проаналізувати різні вияви *мовчання*, виявити національно-культурну специфіку застосування *мовчання* як потужного прагматичного засобу через зіставлення моделей комунікативної поведінки інтерлокуторів у різних лінгвокультурах. Контрастивний опис комунікативних моделей із застосуванням комунікативного засобу *мовчання* у різних мовленнєвих середовищах дає змогу виокремити такі форми національної специфіки мовленнєвої поведінки: ендемічність (перевагу окремих ознак комунікативних дій у тій чи тій лінгвокультурі); комунікативну лакунарність (та чи та ознака відсутня в одній лінгвокультурі, однак присутня в іншій).

З боку ролі **мовчання** сучасні лінгвісти вирізняють два гранично протилежні типи мовчання. **Комунікативно незначуще мовчання**, яке, зазвичай, не є носієм семантико-прагматичних комунікативних смислів (учасники попереднього або наступного спілкування в якийсь конкретний момент сплять, перебувають у різних кімнатах тощо). Лише в деяких випадках можна говорити про семантичне навантаження для одного із учасників спілкування комунікативно незначущого мовчання (один із потенційних співрозмовників спить, вийшов із кімнати, виконує певні фізичні або ж фізіологічні дії, несумісні з розмовами, або через обставини не може говорити (болить зуб тощо), як-от у такій ситуації:

"*Tymczasem, ponieważ cały czas **milczał** lub przemówił zaledwie parę słów, wydawało mi się, że trzeba by jakoś wtrącić się do rozmowy. Ale powstrzymywał go natrętny ból zębów*" (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

'*Тимчасом, через те, що весь час мовчав або виголосив лише декілька слів, йому здавалось, було б доречним якимось втрутитись до розмови. Але пострімував його надоїдливий зубний біль*' (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

У деяких випадках подібне мовчання стає сигналом або повної неможливості спілкування, або спілкування однобічного, що й засвідчує такий фактичний матеріал:

"*Ale w wigilię dnia, w którym mieli wyjechać, **stracił nagle mowę**. Połanieckiemu serce się krajało, gdy patrzył na jego oczy, w których chwilami malował się straszny niepokój, a chwilami jakby jakaś wielka, **niema prośba**. Próbował pisać, ale nie mógł. Wieczorem przyszło porażenie mózgu – i umarł.*

Pochowano go na Campo Santo tymczasowo. Połaniecki bowiem domyślał się, iż jego spojrzenia wyrażały prośbę o przewiezienie go do kraju, a Świrski potwierdził domysł" (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

'*Але в переддень, коли вже мали виїжджати, **несподівано втратив мову**. Поланецькому серце краялося, коли дивився йому в очі, в яких інколи малювався страшний неспокій, а інколи ніби якимось велике німе прохання. Намагався писати, але не зміг. Вечором дістав удар мозку – і помер.*

Поховано його на Campo Santo, але тимчасово. Поланецький догадувався, що те німе прохання в його очах означало бажання бути похованим у своїй країні, і Свірський також підтвердив цю догадку' (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

Однак комунікативно незначуще мовчання докорінно відрізняється від тиші як природного стану безсловесності та відсутності розмови. У випадку тиші предмет ще не виділено; не можна сказати "тиша про щось" або "бути тихим про щось", оскільки тиша не має теми й автора; вона – стан буття, а не дія суб'єкта щодо об'єкта; вона не інтенціональна [Бацевич 2010].

Комунікативно значуще мовчання в процесі міжперсонального спілкування виступає усвідомленим комунікативним актом, що має нульовий план вираження, але несе в собі значення семантико-прагматичного і власне-прагматичного характеру. **Мовчання** як різновид непрямого мовленнєвого акту ілюструє така ситуація:

«I poczęli iść razem – wszyscy trzej zakłopotani. Połaniecki wreszcie spytał:

– Pan podobno wybiera się do Egiptu?

– To dawny zamiar, ale teraz może się wybiorę. Na wsi w zimie nie ma roboty, a samemu nudno.

Tu urwał nagle, spostrzegłszy, że wchodzi na śliską drogę.

*I szli dalej, w **milczeniu**. Osnowski rad by był ich pożegnać. Ale ludziom przywykłym przez całe lata do zachowywania pewnych form chodzi mimowiednie, choćby w największym nieszczęściu, o pozory, więc też i on pragnął znaleźć jakiś łatwy i naturalny sposób do rozstania się z nimi. Tymczasem nie mogąc nic znaleźć, przedłużał tylko trudne położenie»* (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

Т почали йти разом – всі троє заклопотані. Нарешті Поланецький запитав:

– Пан правдоподібно збирається в Єгипт?

– Віддавно збираюся, але тепер може вдасться поїхати. В селі зимою немає роботи, і самому нудно.

*Тут замовк несподівано, зрозумівши, що виходить на слизьку дорогу. І йшли далі **мовчки**. Основський був радий з ними попрощатись. Однак людям, які привикли протягом багатьох років дотримуватись певних етикетних форм, йдеться мимоволі, навіть в хвилини найбільшого нещастя, про певний імідж, тому він й намагався знайти якийсь простий*

і ненав'язливий спосіб аби попроситись з ними. Тимчасом йому це не вдавалося, і він тільки видовжував перебування у незручній ситуації' (Henryk Sienkiewicz. Rodzina Połanieckich).

Контекст ситуації пояснює, яка особиста трагедія спіткала пана Основського: в спосіб досить вульгарний його залишила дружина, його укохана Анетка, яку він і публічно, і приватно обожнював. Аналізований фактичний матеріал засвідчує *мовчання* як непрямую ілюстрацію, тому що в наведеному фрагменті комунікативно значущого мовчання розмову імпліцитно продовжують, а не припиняють.

У функції **перформатива** мовчання не виражає оцінювання (відсутність оцінки в категоріях *істинний / неістинний*, будучи дією, а не повідомленням про неї), однак вносить інформаційний зміст, який впливає на адресата: в результаті застосування *мовчання* спричинює певні вагомні наслідки, тому що заплановане, стратегічно вжите *мовчання*, змінює дійсність подібно як і інші висловлення-перформативи. Крім того, *мовчання-перформатив*, передбачає можливість введення до складу перформативного висловлення лексеми *цим (hereby)*, (*Цим*) *мовленнєвим актом мовчання позбавляю тебе інформації на задану тему*. Виконується теж умова успішності: наявність відповідних умов, які покликані забезпечувати ефективність здійснення МА *мовчання-перформатива*. У випадку *мовчання-перформатива* сигнали надсилаються для ідентифікації, що дійшло до промовчування: адресант МА *мовчання як перформатива* надсилає сигнали адресату в такий спосіб аби слухач відчитав: дійшло до МА *мовчання*. Мірою успішності *мовчання як перформатива* буде правильне декодування сигналів адресатом – дійшло до промовчування з якогось приводу, що й засвідчує такий КА (неакцептація співчуття, бажання не підтримувати тему розмови):

Адресант: *Співчуваю з приводу Вашого розлучення.*

Адресат: *На вул. Львівській відкрили новий ресторан, Ви чули про це?!*

Промовчування у ситуації, коли очікується вербальна відповідь, є також прагматичним КА, що засвідчують такі ситуації фактичного матеріалу:

(Лікар:) – *Баба Зося була нещасна жінка, нічого не скажеш. І добра серцем, хоча й страшна зовні.*

"Знаємо ми її добре серце", – подумав Дмитро, а вголос сказав:

– Тобто ви не можете нічого сказати, де тепер ця санітарка? (Є. Кононенко. Зрада).

Ще один приклад.

"Połaniecki zaś pomyślał:

Byłabyś pustelnicą pod warunkiem, żeby na drugim brzegu jeziora stało parę tuzinów frantów i przypatrywało się przez lornetki, co pustelnica robi i jak wygląda.

Był zbyt dobrze wychowanym, żeby powiedzieć jej wprost to, co pomyś-

lał, ale powiedział jej coś podobnego i co można było tak zrozumieć" (Sienkiewicz Henryk. Rodzina Połanieckich).

'А Поланецький подумав:

Була б ти пустельницею за умови, аби на протилежному березі озера стало декілька десятків адораторів і приглядалося б через біноклі, що пустельниця робить, і як виглядає.

Однак, був занадто добре вихований, аби сказати вголос те, що подумав, тому сказав щось подібне, і що можна було приблизно так зрозуміти' (Sienkiewicz Henryk. Rodzina Połanieckich).

Ця ситуація засвідчує, що як в українськомовному просторі, так і в інших аналізованих лінгвокультурах трапляються інколи ситуації, коли комунікант промовчує і не висловлює критичних зауваг вголос, вихований співрозмовник, дотримуючись максими такту, стримується як від добродушного кепкування, так і від відкритих критичних зауваг.

У МА *мовчання* важливішим, ніж в інших МА, є особа адресанта, тобто автора промовчування, а саме мотиву промовчування, або як це окреслюється в сучасній ТМА (теорії мовленнєвих актів) – інтенції адресанта. Найбільш суттєві ознаки МА *мовчання* як перформатива згідно з концепцією Г.-П. Грайса окреслюються позиціонуванням мовчання між двома постулатами максими повноти інформації, яка у своїй реалізації передбачає

необхідність адекватно нормувати інформацію: з одного боку, висловлення повинно вміщувати стільки інформації, скільки необхідно для розуміння (make your contribution as informative as it is required for the current purpose of the exchange); з іншого, інформаційний внесок не повинен бути більшим від того, який вимагається (do not make your contribution more informative than it is required), що й засвідчує така ситуація:

Батьки запитують доньку, яка щойно повернулася з дня народження від своєї подруги, про те, чи вдалася вечірка. Дівчина реагує в такий спосіб: "Скатертини на столах були чудові!"

Якщо адресат не сумнівається в тому, що адресант дотримується принципу кооперації, він, очевидно, зробить припущення про те, що заувага співрозмовника про наявність гарних скатертин на столах повинна означати ще щось інше, крім того, що дослівно стверджується, як-от, що їжа була посередня, а товариство нудне, і в результаті, "читаючи між рядків" на підставі промовчуваної інформації, дійде висновку про те, що вечірка абсолютно не вдалася.

Ще одна ситуація ілюструє реалізацію МА мовчання-перформатива через порушення максими релевантності:

Марія запитує Ольгу про нову працівницю в їхньому офісі: "Що ти думаєш про нашу нову працівницю?", – на що Ольга реагує, відповідаючи: "Яка сьогодні гарна погода!"

У наведеній ситуації має місце порушення максими доречності (не відхилятися від теми; говорити по суті), що породжує підтекст висловлення: співкомунікант промовчує на задану адресатом тему, тому що не бажає розмовляти на тему особистісних якостей третьої особи, хоча цього вербально не стверджується. Замовчування критичної уваги є сигналом, що не належить цієї уваги відбирати як КА, тому що ця увага або недоречна, або заперечує соціальним нормам етикетної поведінки. Мотивами, які формують інтенцію адресанта МА мовчання як перформатива, є обмеження щодо соціальних конвенцій, щодо норм життя морального, політичного, суспільного, естетичного, варіантів так званих соціальних «табу», що виникають з тих норм. Покладаючись, таким чином, на максими та постулати принципу кооперації, співрозмовники успішно спілкуються, не висловлюючи вербально, однак імплікуючи "між рядків" більше, ніж дослівно звучить.

Мовчання як перформатив – це замовчування інформації щодо конкретного предмета мовлення як вияв максими такту, як-от у проаналізованих ситуаціях: *скатертини на столах були чудові* або *Яка сьогодні гарна погода!* Наявність і якість сигналів промовчування залежать від інтенції адресанта. Комунікативно значуще мовчання є невербальною формою міжперсонального спілкування: *перформативним МА* в одній ситуації, *непрямою ілокуцією*, – в іншій. Адресант МА мовчання як перформатива керується зовсім іншими інтенціями, ніж автор МА мовчання як непрямої ілокуції. У випадку мовчання як непрямого МА адресант виражає інтенцію аби інформація була прихованою, маскуючи свій перлокутивний намір у прагматичній імплікатурі. І мірою успішності непрямої ілокуції мовчання буде прихованість комунікативної інтенції в імплікатурі. *Непрямий МА мовчання* сигналізує наявність промовчуваної інформації, яку адресант не бажає оприлюднювати. В основі *непрямого МА мовчання* є мовленнева (прагматична) імплікатура – прагматичні компоненти змісту повідомлень, що містять приховане значення, підтекст, за допомогою яких висловлення використовуються, щоб передати більше, ніж вони дослівно означають, і які виводяться адресатом з контексту мовленневої ситуації шляхом припущень завдяки знанню комунікативних принципів та постулатів спілкування. Прагматичну імплікатуру (наявність замовчаної інформації) сигналізує така ситуація:

"Клієнтка розмовляє з працівницею хімчистки в присутності іншої клієнтки. Одного разу працівниця уможливила клієнтці чищення кожуха, що не відповідає правилам хімчистки. Цього разу клієнтка залишає речі до чищення згідно з правилами хімчистки, і хоче довідатись про термін відбору:

Клієнтка: "15 березня?"

Працівниця: "Можете прийти 14 березня, в п'ятницю».

Клієнтка: «Ага, якщо Ви сьогодні працюєте зранку, то в п'ятницю Ваша зміна – після обіду, чи не так?"

Працівниця правильно декодує прагматичну імплікатуру, яка впливає з промовчуваної інформації: клієнтка хотіла б зустрітись саме з нею, і відповідає: «Так, то, якби щось потрібно..., то можемо поговорити" [Pisarkowa 1994].

У згаданій ситуації адресант МА мовчання як непрямої ілокуції виражає інтенцію приховання інтенції від іншої клієнтки, маскуючи свій перлокутивний намір.

Різноманітні варіанти промовчування в різноманітних комунікативних ситуаціях, які вимагають невербальної реакції, диктують обережність в аспекті узагальнення таких критеріїв щодо МА мовчання як бажана /небажана інформація. У МА мовчання зовсім не йдеться про заощадження вербальних засобів (кількість висловлень), але йдеться про старанний (якісний) їхній відбір (максима якості) і можливість / неможливість їхнього застосування, а також оцінювання (модальність) через промовчування. Отже, комунікативно значуще мовчання є невербальною формою міжперсонального спілкування: *перформативним МА* в одній ситуації, *непрямою ілокуцією*, – в іншій. Різні вияви мовчання у лінгвістичному аспекті ілюструє Схема 1.

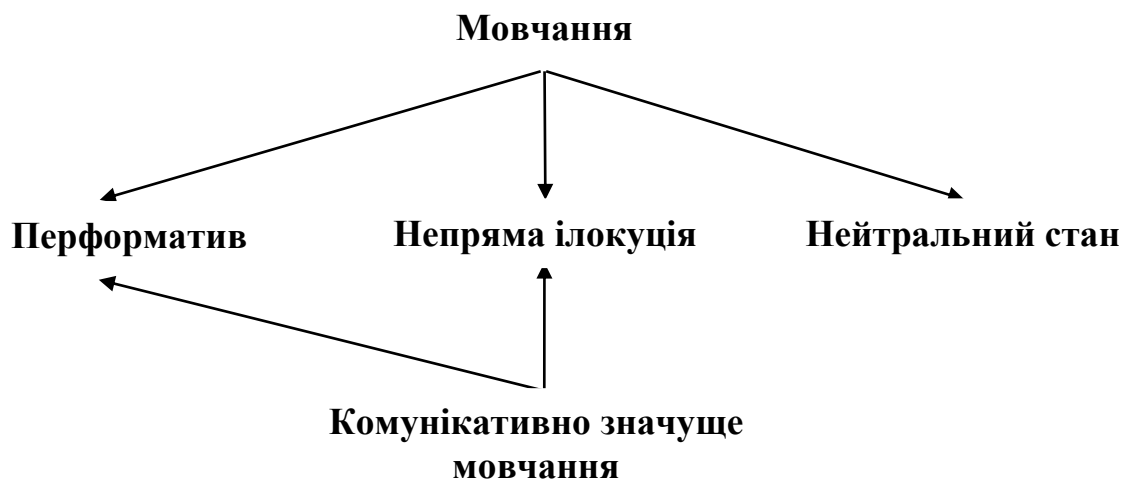

Схема 1. Види мовчання

Контекст сприяє правильній інтерпретації такого невербального компонента КА, яким є мовчання (нульова вербальна реакція комуніканта). Аналізований невербальний засіб може вміщувати в собі такі ілокутивні сили, як: 1) згоду зі словами мовця; 2) небажання комуніканта підтримувати тему КА; 3) сповідування принципу ввічливості; 4) ритуальний зміст "вшанування хвилиною мовчання" [Горелов 1980:15]. Залежно від ілокутивних функцій попередніх МА, що виявляються в контексті, мовчання прагматично мотивоване різними чинниками, що ілюструє Схема 2:

Схема 2. Чинники, що мотивують мовчання

Цей невербальний засіб констатується в різних мовах як активний комунікативний засіб:

1) мовчання як засіб, що зменшує ризик конфліктного спілкування: *Ліпше мовчати, ніж сварку почати; Мовчанка гнів гасить; Мовчи та свою біду товчи; My tongue is my enemy (Язик мій – ворог мій); „Są prawdy, które mędrzec wszystkim ludziom mówi, Są takie, które szepce swemu narodowi; Są takie, które zwierza przyjaciółom domu; Są takie, których odkryć nie może nikomu”* (Adam Mickiewicz);

2) мовчання як вияв рівня компетентності учасника комунікації; колективна народна мудрість виділяє два типи такого мовчання:

а) мовчання некомпетентного мовця: *Не до ладу сказати – краще мовчати; Знаєш – кажи, не знаєш – мовчи; Не соромно мовчати, як нічого сказати; Silence is golden (Мовчання – золото);*

б) мовчання як вияв компетентності: *Хто мовчить, той більше знає; Хто розумніший, той більше мовчить; There is time to speak, time to be silent (Час говорити – час мовчати); Żołnierz dziewczynie nie skłamie, chociaż nie wszystko jej powie (піснь народна);*

3) в українськомовному комунікативному просторі мовчання вживається також як сигнал згоди з адресантом, його словами, аргументами, позицією, поглядами тощо: Мовчання – знак згоди; Хто живе в згоді, тому й слів не потрібно. В інших досліджуваних мовленнєвих середовищах у цій функції мовчання як комунікативного засобу відзначається комунікативна лакунарність.

У різних лінгвокультурних просторах помітна різниця у позиціонуванні мовчання як засобу виявлення ігнорування в ситуаціях, коли адресат образився. Західноєвропейська мовленнєва лінгвотрадиція, зокрема англійський комунікативний простір, розвинула традицію світських розмов, фатичних висловлень для уникнення незручного мовчання, яке, на відміну від української мовленнєвої традиції, в західноєвропейському мовленнєвому середовищі позиціонується як невічливе. Західноєвропейський інтерлокутор, незапізнаний з особливостями української лінгвокультури може розгубитися, сприймаючи мовчання як вияв невічливого ігнорування.

В українській лінгвокультурі концепт *мовчання* зумовлює специфічну форму вияву десапробати в **КЖ** (комунікативному жанрі) **меж міжособистісної сфери** у випадку необхідності висловлення негативних оцінок. Розглядаючи відомий афоризм Л. Вітгенштейна : „Про що неможливо говорити, про те потрібно мовчати”, слід відзначити, що неможливість говорити про щось уможливорює мовчання про те ж саме, на зразок висловленого, у статті професора Анатолія Загнітка "У слові рідному відшукай себе": "*Тому ми, українці, навіть і мовчимо українською мовою*" [Україна Козацька 2011].

У комунікативно значущому мовчанні розмову імпліцитно продовжують, а не припиняють мовчанням, ілюстрацією чого є така ситуація:

– *Може, маєш що переказати для мами? – спитала Зоня. – Сподіваюсь кожної хвилини Дори Вальде...*

– *Нічого не переказую і не поїду...*

– *А Дорі Вальде що переказати?*

– *Від мене?... Альбінській? Ні, Альбінським я не маю що переказувати, нехай мене залишать у супокую. Я їх не хочу знати, я їх...*

Дора стояла ще оперта плечима до стіни, і Юліян її застав у такій позиції.

– *Ви чули, пані Вальде? – спитав ще схвильованим голосом.*

– *Чула, – відповіла шепотом.*

– *Вибачте, я був подразнений.*

Мовчанка.

– *Я відказував на Альбінських.*

– *Я зайшла сюди попрощатися..., але більше не зайду.*

– *І не вибачите мені?*

Знову мовчанка”! (Ольга Кобилянська. Апостол черні).

У цій ситуації *мовчання* можна вважати різновидом перформатива, тому що передбачає можливість введення до складу перформативного висловлення лексеми *цим* (*hereby*), на зразок (*Цим*) *мовленнєвим актом мовчання позбавляю тебе інформації на задану тему*, крім того, присутнє декодування сигналів адресатом – дійшло до промовчування з якогось приводу. Врешті решт, мовчання у функції перформатива спричинює зміну дійсності з певними вагами наслідками для учасників інтеракції: формуються інші, ніж до моменту КА, реляції між співкомунікантами.

Як підтверджує фактичний матеріал, у досліджуваній українськомовній лінгвокультурі *мовчання* займає сильну позицію як перформатив у функції десапробати, прикладом чого слід відзначити зокрема допустимість мовчазного ігнорування адресата тижнями, місяцями, а навіть роками у випадку заподіяння ним кривди з боку адресанта.

В аналізованих польській, британській, американській лінгвокультурах, помітна різниця в позиціонуванні мовчання як засобу ігнорування в ситуаціях, коли адресант образився. У британській чи американській лінгвокультурах *мовчання*, як стратегія дискурсу такту в подібних комунікативних ситуаціях, взагалі відсутня, тобто в цьому випадку відзначається комунікативна лакуарність. У польськомовному середовищі мовчання як непряма ілокуція у функції вияву десапробати позиціонується як слабке, тому що тільки інколи застосовується у ситуаціях, наприклад, коли незадоволений інтерлокутор публічно піднімається з місця і, нікому нічого не кажучи, виходить.

КА *мовчання* як ігнорування адресата протягом довгого проміжку часу у польськомовному середовищі відзначається комунікативною лакуарністю.

Проте *мовчання* як перформатив типу замовчування інформації у незручних ситуаціях в усіх аналізованих лінгвокультурних просторах є досить поширеним засобом міжперсонального спілкування.

Отже, елемент міжперсонального спілкування, який зумовлює розуміння, – це не тільки лексичне і граматичне оформлення мовлення і не тільки різноманітність фонетичних елементів, інтонації, мелодики тощо, але й *мовчання*.

Згідно з екзистенційно-онтологічним фундаментом мовної концепції німецького філософа Мартіна Гайдеггера, мовлення розглядається зокрема через мовчання як один з основних феноменів (слухання, мовчання, поголоски і под.). Мовчання – це другий феномен мовлення, його екзистенційний (смысловий) фундамент. Для М. Гайдеггера *Мовчання – вступ до розмови*.” Прислухатися до мови треба в мовчанні: “той, – говорить філософ, – хто перериває бесіду мовчанням, може достеменніше дати до зрозуміння, ніж той, хто говорить без упину. Мовчання це не німота, тому що лише у справжньому мовленні можливе мовчання” [Heidegger 1979: 165].

У мовчанні закладена можливість зробити щось явним, тобто здійснити розуміння. А разом з розумінням, – пише М. Гайдеггер, – проявляється і відкритість Dasein. Тому “мовчання здатне закликати і повернути буття-тут до його найвласнішого буття” [Там само: 281].

Щоб уміти мовчати, треба мати що сказати, тобто мати власну і багату розкритість самого себе. І, як наслідок, могли мовчати. Замовчування як форма прихильності не стільки приховує, скільки “у стурбованому поведженні і бутті з Іншими – ставить буття на перше місце” [Там само: 282]. Згідно з гайдеггерівською концепцією мовлення, саме з замовчування походить справжнє уміння слухати. В обох цих феноменах (слухання і мовчання) стає видимим мовлення як “буттєвий модус буття-тут”.

Перспективним напрямом подальших компаративних досліджень мовчання як потужного прагматичного засобу міжперсональної взаємодії у різних лінгвокультурних просторах є вияв етноспецифіки для піднесення ефективності в міжкультурному спілкуванні.

References

- Бацевич 2010: Бацевич, Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики [Текст] : монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
- Вітгенштейн 1995: Вітгенштейн, Л. Філософські дослідження [Текст] / Л. Вітгенштейн. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
- Гнатюк 2009: Гнатюк, Л. Взаимодействие коммуникативных максим в условиях межличностного общения [Текст] / Л. Гнатюк // Вестник Воронежского Государственного Университета. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. № 1. – Воронеж : Издательство ВГУ, 2009. – С. 23-26.
- Гнатюк 2011: Гнатюк, Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії [Текст] / Л. Гнатюк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 131-137.
- Горелов 1980: Горелов, И.Н. Невербальные компоненты коммуникации [Текст] / И. Н. Горелов – М. : Просвещение, 1980. – 104 с.
- Загнітко 2006: Загнітко, А.П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
- Манакін 2012: Манакін, В. М. Мова і міжкультурна комунікація [Текст] : навчальний посібник / В. М. Манакін – К. : Видавничий центр “Академія”, 2012. – 284 с.
- Austin 1993: Austin, J. Mówienie i poznanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne. Tłum. Bohdan Chwedeńczuk [Text] / J. Austin – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. – 708 s.
- Grice 1975: Grice, H.P. Logic and Conversation [Текст] / H. P. Grice// Syntax and Semantics. – New York : Academic Press, 1975. – Vol. 3. – Pp. 5-58.
- Grodziński 1980: Grodziński, E. Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka [Текст] / E. Grodziński. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980. – 208 s.
- Heidegger 1979: Heidegger, M. Prolegomenia zur Geschichte des Zeitbegriffs [Text] / M. Heidegger. – Frankfurt a/M, 1979. – 443 s.
- Hnatiuk 2008: Hnatiuk, L. How to Do Things with Words to Achieve more Effectiveness in Communication [Text] / L. Hnatiuk // Східнослов'янська філологія. – Горлівка, 2008. – Вип. 14. – С. 25-34.
- Leech 1983: Leech, G. Principles of Pragmatics [Text] / G. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 pp.
- Searle 1976: Searle, J. The Classification of Illocutionary Acts [Text] / J. Searle // Language and Society. – New York : Academic Press, 1976. – Vol. 5. – Pp. 1-2.

Sources and Abbreviations

- Загнітко 2011: Загнітко, А. П. У слові рідному відшукай себе [Текст] / А. П. Загнітко // Україна Козацька : загальнонаціональна газета українського реєстрового козацтва. – Донецьк, 2011. – № 1-2 (143-144). – С. 10.
- Кобилянська 1994: Кобилянська, О. Апостол черні [Текст] / О. Кобилянська. – Львів : Каменяр, 1994. – 247 с.
- Кононенко 2002: Кононенко, Є. Зрада. ZRADA made in Ukraine : [роман] / Є. Кононенко. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
- Pisarkowa 1994: Pisarkowa, K. Z pragmatyki, stylistyki, semantyki i historii języka [Text] / K. Pisarkowa. – Kraków : PAN, 1994. – 299 s.
- Sienkiewicz 2004: Sienkiewicz, H. Rodzina Połanieckich [Text] / Henryk Sienkiewicz. – Krakow : Zielona Sowa, 2004. – 480 s.

У статті розглянуто мовчання як особливий різновид імпліцитних компонентів повідомлення. Характеризуються функційно-комунікативні особливості мовчання як потужного прагматичного комунікативного засобу в різних лінгвокультурних просторах в умовах міжперсонального спілкування. Розрізняються різні типи комунікативно значущого мовчання: мовчання як перформатив і мовчання як непряма ілокуція.

Ключові слова: лінгвокультурний аспект, мовчання, непрямі ілокуції, перформативи, лакуна.

Available 11 September 2013.

Vira Slipetska

УДК 81'1+81'373

CURSINGS AS BEHAVIOUR SPEECH FORMULAS THAT VERBALIZE NEGATIVE EMOTIONS AND STATES

The scientific research is focused on the analysis of the communicative laws represented by means of cursings in which the speech formulas and models of communicative tactics have been fixed and realized by the representatives of a certain linguistic culture in the aspect of actualization of negative emotions, states, feelings to verbalize threats, quarrels taking into account a national character of a certain linguistic culture.

Keywords: linguistic culture, communicative space, speech formula, cursing, threats, quarrels, negative estimation, national character.

A modern interpretative prahmalinguistic paradigm of knowledge is focused on the analysis of the peculiarities of a communicative space modeling aimed at a successful communication. The experience of certain linguistic cultures must be investigated. This experience concerns the communicative tactics that verbalize different communicative situations illustrating negative emotions, feelings and states, quarrels, threats, etc. But in every linguistic culture there's the system, certain speech formulas, stereotype phrases that are used to neutralize or to explain in an ironic form the reasons for negativeness in communication, to foresee the possibility of appearing of such communicative situations, to focus on positiveness. Such a communicative code is reflected in cursings [Франко 2006]. The above mentioned investigative approach belongs to the topical directions of linguistics, such as: axiological pragmalinguistics, linguistics of emotions, communicative linguistics, psycholinguistics, paremiology.

The above mentioned phenomenon has been investigated by M. Alefirenko, Yu. Apresyan, N. Arutjunova, O. Volf, T. Kosmeda, V. Mokiyeenko, T. Osipova, Yu. Pradid, O. Selivanova, J. Sternin. V. Teliya, V. Shahovskiyi, I. Shkitska and others. In Ukrainian linguistic researches the manipulative tactics of positiveness, semantic and pragmatic peculiarities of complementary expressions have been investigated by I. Shkitska [Шкіцька 2012]. The **relevance** of research is determined by the analysis of speech formulas that verbalize the negative emotions. Emotionality is a linguistic category that expresses certain emotional states of a person by means of the language units [Шаховский 2008, 2010].

The **purpose** of the research is to describe speech formulas of verbalization of the negative emotions, feelings and states, directed to neutralization of the negative influence in a communicative space of the Ukrainian linguistic culture, taking into account a speech expression of the Ukrainian consciousness, the expression of the Ukrainian national character. The purpose raises the following **tasks**: 1) to compile the sample of cursings; 2) to single out the speech formulas that verbalizes the negative emotions; 3) to determine the following speech genres: cursing, paroemia; 4) to analyze the speech formulas that are used during quarrels, fights, threats.

The **novelty** of the research is determined by the analysis of speech formulas that verbalize the negative emotions in Ukrainian linguistic culture. The novelty is also defined with the analysis of a speech genre cursing.